

راهکارهای مؤثر در خلق و تقویت فضاهای شهری ۲۴ ساعته

(نمونه موردی: خیابان ستارخان تهران)

عسل کرمی* ، هادی رضایی راد**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۹/۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۸/۲۴

چکیده

امروزه بواسطه عدم توانایی تمام گروه‌های اجتماعی در استفاده از ساعات روشنایی روز برای رفع نیازها و برای برطرف نمودن پیامدهای اجتماعی، اقتصادی ناشی از خالی بودن شهر در ساعات خاصی از روز، تأمین فضاهای شهری شبانه و ۲۴ ساعته که در آن بتوان میزان سرعت و ضریب‌انگ شهری را کاهش داد و مکانی جهت مکث و آرامش ساکنین شهر و برقراری تعاملات اجتماعی مهیا نمود، ضرورت یافته است. در چنین فضایی جهت استفاده از زمان‌های مرده شهری که بتواند بعنوان راهکاری جهت بهبود عملکرد فضای شهری در پاسخ به نیاز سرزندگی محیط شهری و رونق بخش اقتصادی و گردشگری عمل کند، بایستی اصول و معیارهایی را رعایت کرد. در این پژوهش سعی شده است این اصول از دیدگاه طراحی فضاهای شهری و با تأکید بر فضاهای ۲۴ ساعته مورد شناسایی قرار گیرد تا مهم‌ترین شاخص‌های اثرگذار بر شکل‌گیری و یا تقویت فضاهای شبانه آن‌هم در بستر فرهنگی شهرهای ایرانی-اسلامی احصاء گردند. به همین منظور خیابان ستارخان تهران با توجه به پتانسیل‌های موجودش بعنوان نمونه مطالعاتی انتخاب شده است. روش پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی بوده که با کمک تکنیک‌های کمی و کیفی گوناگون از جمله تکنیک‌های دلفی، تحلیل خوشه‌ای و همچنین تئوری جنکس صورت گرفته است. تحلیل‌ها نشان می‌دهند که ۱۳ اصل مهم مورد شناسایی در طراحی کالبد شهری می‌تواند در میزان موفقیت فضاهای شبانه شهری از چهار بُعد اقتصادی، اجتماعی، گردشگری و فرهنگی اثرگذار باشند که از میان آن‌ها، اصل حضور پذیری بالاترین امتیاز (۸۳/۳۵) اثرگذاری را بدست آورده است. بنابراین جهت عملیاتی نمودن این اهداف، اقداماتی همچون فعالیت‌های متنوع فرهنگی در کنار خرده‌فروشی‌ها، ایجاد فضایی مختص پیاده در هنگام شب، افزایش ساعت کاری فعالیت‌ها و ایجاد مراکز خرید شبانه پیشنهاد می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: فضای شهری ۲۴ ساعته، اصول طراحی شهری، حضور پذیری، خیابان ستارخان.

* کارشناسی ارشد طراحی شهری، موسسه آموزش عالی نور طویی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

asalkarami7192@gmail.com

h.rezaeirad@basu.ac.ir

** استادیار شهرسازی دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

مقدمه

از قرن نوزدهم به بعد و در پی نظم ناشی از انقلاب صنعتی و توسعه‌های بعد از آن، یک سازمان‌یافتگی اجتماعی متناسب با زمان کار و فعالیت شکل گرفت که به تدریج تمام رفتارهای اجتماعی و خدمات اوقات فراغت را تحت تأثیر قرار داد و تا به امروز ادامه یافته است. این زمان‌بندی رفتاری، اختلال‌های کارکردی اجتماعی زیادی ایجاد کرده است که این امر سبب پدید آمدن احساس گسترده‌ای همچون احساس کمبود وقت شده است. در نتیجه آن، انگیزه بزرگی را برای مدیریت بر ساختارهای زمانی جهت بهبود عملکرد فضای شهری بوجود آورده است. این امر اهمیت زمان غروب و شب را به‌عنوان زمانی برای فراغت و فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی نشان می‌دهد (حسنی و هاشمی‌فدکی، ۱۳۹۲: ۲). با توجه به عدم توانایی تمام گروه‌های اجتماعی در استفاده از ساعات روشنایی روز برای رفع نیازها و برای برطرف نمودن پیامدهای اجتماعی-اقتصادی ناشی از خالی بودن شهر در ساعات خاصی از روز، تأمین فضاهای شهری شبانه که در آن بتوان میزان سرعت و ضرباهنگ شهری را کاهش داد و مکانی جهت مکث و آرامش ساکنین شهر و برقراری تعاملات اجتماعی مهیا نمود، ضرورت می‌یابد. فضایی جهت استفاده از زمان‌های مرده شهری که بتواند به‌عنوان راهکاری جهت بهبود عملکرد فضای شهری در پاسخ به نیاز سرزندگی محیط شهری و رونق‌بخش اقتصادی و تقویت حوزه گردشگری شهری باشد، طبیعتاً باید مورد برنامه‌ریزی و طراحی ویژه‌ای قرار گیرد. با توجه به تبیین جایگاه چنین فضاهایی در شهر، اهمیت برنامه‌ریزی و طراحی آنها در اسناد شهرسازی کلان‌شهری همچون تهران بیش‌ازپیش مشهود است.

در همین راستا پژوهش حاضر سعی بر آن داشته با بهره‌گیری از مبانی نظری مرتبط، تحقیقات پیشین و همچنین تجربیات موفق شهرها و کشورهای موفق در این زمینه ابتدا به احصای اصول طراحی شهری اثرگذار بر فضاهای ۲۴ ساعته پرداخته و در

ادامه با کمک تحلیل‌های کمی میزان اثرگذاری آنها را موردسنجش قرار دهد. به همین منظور برای پیاده‌سازی تحلیل‌ها و کاربردی کردن نتایج پژوهش خیابان ستارخان تهران با توجه به پتانسیل‌های موجودش انتخاب شده است. امروزه خیابان ستارخان به‌صورت یک راسته‌بازار فعال و شلوغ درآمده و باعث شده پذیرش این محور به‌عنوان فضای ۲۴ ساعته برای شهروندان ملموس‌تر و قابل‌فهم‌تر باشد، از همین رو در ادامه، نتایج مدل مفهومی برای پاسخگویی به سؤالات پژوهش در این راستا مورد استفاده قرار گرفته است. در انتها با توجه به ارزیابی زیرساخت‌های لازم محدوده، به ارائه راهبردها و سیاست‌های مناسب جهت تقویت روحیه گردشگری شبانه شهری این محور پرداخته شده است.

پیشینه تحقیق

الکساندر کریستوفر^۱ در کتاب الگوی زیان در سال ۱۳۸۷ چهار نکته اساسی برای ترغیب زندگی شبانه و مدیریت منسجم آن ذکر می‌کند: ۱- توزیع مناسب فضاهای فعال شبانه ۲- تخصیص فعالیت‌های مناسب به فضاهای شبانه ۳- تجهیز فضاهای شبانه به خدمات مناسب ۴- تأمین امنیت شبانه.

رضا بصیری مزدهی و حمیدرضا محملی ایبانه در مقاله‌ای با عنوان «منظر شبانه در تهران، ارزیابی ظرفیت‌ها و ضرورت‌ها» در سال ۱۳۹۱ در مجله منظر شماره ۲۱، با روش اسنادی و با مرور ادبیات موضوع، اهمیت آزادسازی پتانسیل‌های مدیریت منظر شبانه در تهران را تبیین و الزامات آن را بیان کرده‌اند و در نهایت ارزش افزوده اقتصادی و اجتماعی حاصل از مدیریت مطلوب شهر تهران در شب‌هنگام را ارائه نموده‌اند. آنان عوامل مؤثر در شکل‌گیری حیات شبانه را این‌گونه بیان می‌کنند: «تداوم حیات شبانه شهر مستلزم افزایش پذیرندگی و یا به عبارت بهتر دعوت‌کنندگی فضاهای شهری شبانه

---

1. Christopher Alexander

است». دستیابی به چنین خصیصه‌هایی مستلزم ارتقای کیفی و کمی فضا است که در سایه مؤلفه‌های عینی و ذهنی چون روشنایی- نورپردازی، تنوع فعالیت‌ها و رسیدن به یک اقتصاد پایدار شبانه، تأمین خوانایی و امنیت فضا و مسائلی از این دست، حاصل می‌شود. شهرها با ارائه کالا و خدمات متنوع، دامنه وسیعی از فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را فراهم می‌آورند. شهرها همچنین با ارائه فعالیت‌های خدماتی مانند امکانات پذیرایی و فراغتی، زمینه گردشگری را توسعه می‌دهند (Timothy, 2005: 135).

همچنین نازنین نیلی‌پور طباطبائی در پایان‌نامه خود با عنوان «بازطراحی خیابان شهری با تأکید بر زندگی شبانه و با نمونه موردی خیابان کمال اسماعیل اصفهان» در سال ۹۳ بیان می‌کند که امروزه به علت مشغله‌های روزمره، سرعت ضرباهنگ زندگی شهری افزایش یافته و کمبود وقت به شدت احساس می‌شود. این روند در نهایت منجر به نابودی تعاملات اجتماعی خواهد شد. در نتیجه به مدیریت زمانی جدیدی نیاز است تا بتوان از زمان‌های باقی‌مانده برای افزایش تعاملات اجتماعی استفاده کرد.

ساوان لیمپت و ایرینا وان آلتس در مقاله‌ای با عنوان «نظارت شهری و کنش بین مناطق امن و هیجان‌انگیز زندگی شبانه شهری» در مجله *Surveillance & Society* سال ۲۰۱۲، در مورد زندگی شبانه شهری چنین گفته‌اند: «از اوایل ۱۹۹۰ م به بعد شب و اقتصاد شبانه، به‌طور گسترده‌تر، شهرهای ۲۴ ساعته با بسیاری از شهرها از جمله بخش زندگی شبانه در برنامه‌های بازسازی خود شروع به توسعه کردند. درست مثل اقتصاد در طول روز، اقتصاد شب و به‌این ترتیب برای بازسازی مراکز شهری حیاتی تبدیل شده است».

سودابه محمودی در پایان‌نامه‌ای با عنوان «طراحی شهری باهدف تقویت زندگی شبانه» با نمونه موردی حدفاصل میدان شهرداری تا میدان شاهزاده قاسم در دانشگاه شیراز سال ۱۳۹۳ این موضوع را مورد مطالعه قرار داد و با سه هدف: شناسایی مؤلفه‌های کیفی اثرگذار بر شکل‌گیری فضای شبانه شهری به‌منظور تداوم حیات شبانه،

بررسی تطبیق‌پذیری ضوابط و راهکارهای ارتقای شهر ۲۴ ساعته در محدوده مطالعاتی و طراحی شهری محدوده هدف با تأکید بر افزایش حضور پذیری شبانه در شهرهای ایرانی به دنبال پاسخ به سه سؤال بود: چه مؤلفه‌هایی در شکل‌گیری و تقویت فضای شبانه شهری مؤثر می‌باشند؟ چه ضوابط و راهکارهایی را می‌توان در جهت ارتقای «شهر ۲۴ ساعته» با انطباق بر زمینه، طراحی و تدوین کرد؟ چه اقدامات طراحی شهری را می‌توان متناظر با افزایش حضور پذیری شبانه در محدوده هدف به کار گرفت؟

لئون کریتزمن^۱ محقق علوم اجتماعی در کتاب «جامعه ۲۴ ساعته» به دامنه‌ای از عوامل شناخته‌شده و قابل قبول از جمله تغییرات اجتماعی و جمعیتی، تغییر در الگوهای کار، افزایش تعداد مادران شاغل، میل به خروج از زندگی روزمره و انجام امور بیشتر و متنوع‌تر، افزایش درآمد (ثروت عمومی) و سایر عوامل دیگر اشاره می‌کند که از شهرهای امروز باعث می‌شوند مردم هرچه بیشتر خدماتی را در ساعات بیشتری از شبانه‌روز (غروب و شب) طلب کنند و معتقد است که این خواسته‌ها روزبه‌روز در حال افزایش است. او بیشترین تأثیر و ارتباط این خواسته‌ها را با بخش تفریحات و سرگرمی و گذران اوقات فراغت می‌داند.

مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

مفهوم فضای شهری: فضای شهری قسمتی از بافت شهری است که عموم مردم به آن دسترسی کالبدی و بصری دارند و بستری است برای فعالیت‌های انسانی و برقراری تعاملات اجتماعی. فضاهای شهری در طول تاریخ بشر همواره عرصه اجرای کارکردهای اجتماعی بوده و بسیاری از فعالیت‌های وابسته به عرصه خصوصی مانند خانواده نیز به عرصه‌های عمومی و فضاهای پیچیده سپرده شده است (فرجامی، ۱۳۸۸: ۲۳).

جدول ۱- اصول طراحی شهری از دیدگاه صاحب‌نظران

اصول طراحی شهری	نظریات و تجارب
سرزندگی	هیت و استیکلند (۱۹۹۸)-کرمونا (۲۰۱۴)-راب کریر (۱۹۹۶)-چپ من (۲۰۰۷)-لینچ (۱۹۸۴)-آلن جیکوبز و دانلد ایلبارد (۱۹۸۷)-گرین (۱۹۹۲)-برایان گودی (۱۹۹۳)-حدیثه پاک نهاد و مهدیه پژوهان‌فر (۱۳۹۶)
انعطاف‌پذیری	بنتلی (۲۰۰۳)-کریتمن (۱۹۹۹)-یان گل (۲۰۱۳)-بحرینی (۱۳۸۶)-برایان گودی (۱۹۹۳)-هاتن و هنتر (۱۹۹۴)-جیکوبز (۲۰۰۹)-حدیثه پاک نهاد و مهدیه پژوهان‌فر (۱۳۹۶)
ایمنی و امنیت	هیت و استیکلند (۱۹۹۸)-جیکوبز (۲۰۰۹)-اسکلامو آنجل (۱۳۶۸)-اسکار نیومن (۱۹۹۶)-گرین (۱۹۹۲)-هاتن و هنتر (۱۹۹۴)
عملکرد	بیانکینی و مونتگمری (۱۹۹۵)-کرمونا (۲۰۱۴)-کریتمن (۱۹۹۹)-گرین (۱۹۹۲)
محصوریت	توسلی (۱۳۸۸)-ریچارد هدمن و اندو یازوسکی (۲۰۰۲)-سیف الدینی (۱۳۹۱)-راجر ترانیک (۱۹۸۶)-تیبالدز (۱۹۸۹)
مقیاس و تناسب	توسلی (۱۳۸۸)-سیف الدینی (۱۳۹۱)-ریچارد هدمن و اندو یازوسکی (۲۰۰۲)-تیبالدز (۱۹۸۹)-گرین (۱۹۹۲)-برایان گودی (۱۹۹۳)-هاتن و هنتر (۱۹۹۴)-نلسن (۱۹۹۴)
فضاهای متباین	توسلی (۱۳۸۸)-ریچارد هدمن و اندو یازوسکی (۲۰۰۲)-ویولیچ (۱۹۸۳)
قلمرو	توسلی (۱۳۸۸)-جیکوبز (۱۹۶۱)-اسکار نیومن (۱۹۹۶)
ترکیب	توسلی (۱۳۸۸)-ریچارد هدمن و اندو یازوسکی (۲۰۰۲)
تعادل	(amid, 2013; heath1998) توسلی (۱۳۸۸)-سیف الدینی (۱۳۹۱)-گرین (۱۹۹۲)
حضور پذیری	جیکوبز (۲۰۰۹)-پاکزاد (۱۳۸۸)-آلن جیکوبز و دانلد ایلبارد (۱۹۸۷)
بهبود منظر شهری	بیکن (۱۹۹۷)-لینچ (۲۰۰۵)-توسلی (۱۳۸۸)-ریچارد هدمن و اندو یازوسکی (۲۰۰۲)-سیف الدینی (۱۳۹۱)-کالن (۱۹۶۱)
خوانایی	بنتلی (۲۰۰۳)-ویولیچ (۱۹۸۳)-برایان گودی (۱۹۹۳)-جیکوبز (۲۰۰۹)-strunk & (white, 1979; landry, 2000)-حدیثه پاک نهاد و مهدیه پژوهان‌فر (۱۳۹۶)

منبع: تلخیص نگارندگان، ۱۳۹۹

اصول و قواعد طراحی شهری: ترکیب متعادل فعالیت‌ها در قالب توده و فضا در مقیاس‌های مختلف که موضوع بحث طراحی شهری است، در نتیجه هماهنگی اجزاء در قالب یک کل و آن‌هم در صورت پیروی از قواعد و معیارها و یا راهنمای طراحی شهری حاصل می‌شود. بعد از مطالعات تاریخی، اجتماعی و اقتصادی و محیطی تا آن حد که ضروری است و میزان و وسعت آن بسته به مقیاس و نوع طراحی شهری است، تدوین قواعد و معیارهای کاربردی اساسی‌ترین مرحله در فرایند شکل‌گیری محصول تدریجی طراحی شهری به شمار می‌رود (توسلی، ۱۳۹۴: ۴۴). طبق جدول شماره ۱، ۱۳ اصل از اصول طراحی شهری عنوان شده که در خصوص هر مورد، نظریه‌پردازان معتقد به آن اصل نیز بیان شده‌اند. این موارد از جمله اصول تأثیرگذار بر زندگی شبانه هستند.

مفهوم زندگی شبانه: کلیه اقدامات انسانی که به منظور ارتقای سطح کیفی زندگی و در ساعات شب درون جامعه انسانی رخ می‌دهد و موجب تداوم فعالیت جامعه و پویایی آن می‌گردد؛ زندگی شبانه آن جامعه را تشکیل می‌دهد. این جامعه می‌تواند یک محدوده، منطقه و یا کل شهر باشد (الیاسی و ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۱۲). همچنین فضای ۲۴ ساعته فضایی است که در آن، در تمام ساعات قابلیت استفاده از فضا برای افراد وجود دارد و تمایزی بین استفاده از فضا در روز و ساعات شب وجود ندارد. در شهری که هرگز نمی‌خوابد، مرکز ثقل زندگی شبانه شهر واقعاً در حال تغییر است و روند زندگی شبانه با سرعت بیشتری پیش می‌رود (City Guide News Desk, 2020). مفهوم شهر ۲۴ بسیار جالب توجه است، به خصوص با توجه به تعداد زیاد افرادی که در ساعات نامنظم و شیفت شب کار می‌کنند. آرایشگاه‌ها، تالارها، سالن‌های ورزشی، سینما، فروشگاه‌ها، رستوران‌ها و کافه‌های ۲۴ ساعته یک محیط شهری همیشه در حال تحول و مداوم ایجاد می‌کنند که هر شخص بتواند از هرگونه الگوی کاری خود، از تعادل کاری و زندگی مهیج برخوردار باشد (Nita, 2020: 92).

از جمله عوامل استراتژیک فضای شهری ۲۴ ساعته می‌توان به طرح صدور مجوز، طرح خُرده فروشی، طرح تشویق رستوران و کافه‌های خیابانی، طرح دوربین‌های مداربسته و نورپردازی خیابان اشاره کرد. استفاده از نورپردازی شهری به‌عنوان

جدول ۲- تعریف زندگی شبانه از نظر صاحب‌نظران

صاحب‌نظران	سال	تعریف محتوایی	معیارها
بیانکینی و مونتگمری ^۱	۱۳۷۴ (۱۹۹۵)	زمان و فعالیت از جمله مواردی هستند که در زندگی شبانه تأثیر مستقیم دارند، چرا که در زمان‌های مرده، فعالیتی در شهر انجام نشده و افراد میل به حضور در فضا ندارند.	عملکرد زمان
جیکوبز ^۲	۱۳۸۸ (۲۰۰۹)	حضور پذیری فضا، باعث افزایش فعالیت شده و در نتیجه باعث بهبود وضعیت اقتصادی و همچنین افزایش ایمنی در ساعات مرده می‌شود.	اقتصاد حضورپذیری ایمنی
هیت و استیکلند ^۳	۱۳۷۷ (۱۹۹۸)	شهر ۲۴ ساعته، شهری است که دارای اقتصاد شبانه موفق باشد که این امر سرزندگی بیشتر در ساعات مرده و افزایش ایمنی را به دنبال دارد.	اقتصاد ایمنی سرزندگی
کرمونا ^۴	۱۳۹۳ (۲۰۱۴)	شهر ۲۴ ساعته، در واقع شهری است که در ۲۴ ساعت شبانه‌روز، فعالیت داشته باشد، اقتصاد زنده و در تمام ساعات، سرزندگی داشته باشد؛ به بیان دیگر، شهر ۲۴ ساعته شهری است که هرگز خواب ندارد.	سرزندگی عملکرد اقتصاد
کریتمن ^۵	۱۳۷۸ (۱۹۹۹)	شهر ۲۴ ساعته به معنی فعالیت در ساعات غیررسمی است که این امر باعث وجود فعالیت‌های مختلف در ساعات مرده و در نتیجه افزایش انعطاف‌پذیری و معنا در فضا می‌شود.	انعطاف‌پذیری عملکرد معنا
راب کرییر ^۶	۱۳۷۵ (۱۹۹۶)	زندگی شبانه متأثر از وضعیت کالبدی فضا است که فعالیت در آنها موجب سرزندگی بیشتر محیط می‌شود.	سرزندگی کالبد
چپ من ^۷	۱۳۸۶ (۲۰۰۷)	شهر ۲۴ ساعته، بدلیل وجود تنوع فعالیت‌های موجود، موجب سرزندگی هم می‌شود.	سرزندگی

1. Bianchini & Montgomery
2. Jacobs
3. Heath & Strickland
4. Carmona
5. Kreitzman
6. Rob Krier
7. Chapman

راهکارهای مؤثر در خلق و تقویت فضاهای شهری ... ۱۷۷

وسیله‌ای در راستای تحقق ایده شهر ۲۴ ساعته و احیای زندگی شبانه بسیار مؤثر است. نورپردازی شهری این امکان را به طراحان می‌دهد که چنانچه به نحو مطلوبی مورد استفاده قرار گیرد، بستر مناسب، امن، ایمن و سرزنده‌ای برای حضور شهروندان در فضاها و فعالیت آنها فراهم شود (رستم‌خانی و ساشورپور، ۱۳۹۸). جدول شماره ۲ خلاصه‌ای از تعریف زندگی شبانه از نظر صاحب‌نظران را بیان می‌کند. همچنین در ادامه جدول شماره ۳ تجربیات جهانی زندگی شبانه، عوامل، شاخص‌ها و اقدامات مؤثر در این خصوص را بیان می‌کند.

جدول ۳- تجارب موفق جهانی در زمینه احیای زندگی شبانه

نمونه موردی	عوامل	شاخص‌ها
سیدنی	اقتصادی گردشگری فرهنگی	حمل‌ونقل / انتخاب‌های متنوع برای جمعیت متنوع / فضای شهری (طراحی) / فضای شهری (خدمات) / توسعه پایدار / نوآوری / برنامه‌ریزی، صدور مجوز و محیط‌زیست تنظیم‌شده / گردشگری و «بسته» تجارب / حوزه‌ها و مراکز روستایی / فرهنگ نوشیدنی / نظارت دولت و تعیین معیارها (council of Sydney's Municipality, 2011: 2)
لندن	اقتصادی گردشگری فرهنگی	حمل‌ونقل / امنیت / برنامه‌ریزی / صدور مجوز / زندگی شبانه / مدیریت مراکز شهری (Geater London Authority, 2005)
فاطمیا، پرتغال	اقتصادی گردشگری اجتماعی	اقتصاد عصرگاهی و شبانه / برگزاری مراسم مذهبی (www.visitportugal.com, 2018)
مکه و مدینه	اقتصادی اجتماعی	حمل‌ونقل عمومی / مسائل امنیت شهری / اقتصاد بر پایه فعالیت‌های مذهبی (www.flonline.pro, 2017)
مشهد	اقتصادی اجتماعی	نورپردازی / آذین‌بندی / رنگ / کاربری‌های تجاری (سعادت فر و سندگل، ۱۳۹۳)
قم	اجتماعی اقتصادی گردشگری	اختلاط کاربری‌ها / اقتصاد شبانه (کرباسی، ۱۳۹۴)

منبع: تلخیص نگارندگان، ۱۳۹۹

الگوها، نظریات و مفاهیمی که در حوزه برنامه‌ریزی و طراحی شهری باهدف تقویت زندگی شبانه مطرح می‌گردند، همواره بر اساس ارزش‌های کلی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی پایه‌گذاری شده است که تعیین دقیق و اولویت‌بندی هر یک از این ارزش‌ها در نمونه‌های موردی امری صورت‌پذیرفتنی است؛ چرا که استراتژی‌های جهان شهرهایی چون لندن و سیدنی - روایتی مشترک از اکثر یا همه ارزش‌ها و ابعاد مؤثر در شکل‌گیری و گسترش شهر بیداری و نه خاموشی است که در طی دو دهه گذشته به آن‌ها دسترسی پیدا نموده‌اند. اگر به‌طور اجمالی، جنبه‌های اقتصادی، گردشگری، زیارتی و فرهنگی - اجتماعی در نظر گرفته شود، می‌توان حوزه عملکردی هر یک از نمونه موردی‌ها را مشخص نمود. از همین رو با توجه به تجربیات جهانی شهر ۲۴ ساعته و آنچه در جدول شماره ۳ بیان گردید، در جدول شماره ۴ عوامل و شاخص‌های زندگی ۲۴ ساعته در این تجارب موفق تشریح شده است.

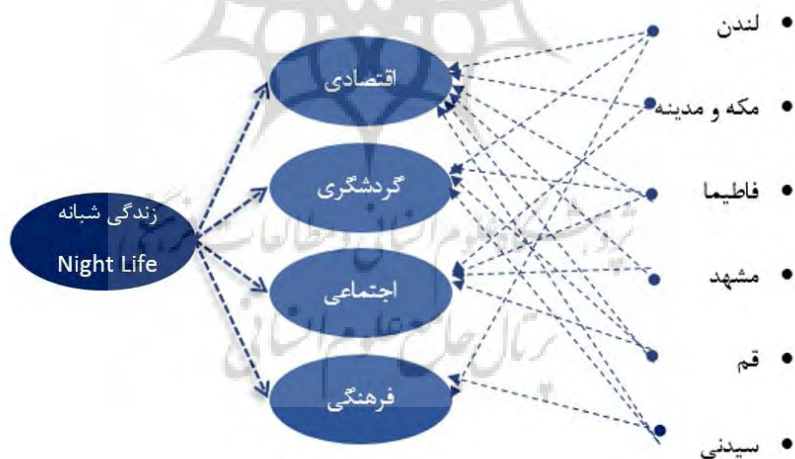
جدول ۴- عوامل و شاخص‌های زندگی ۲۴ ساعته در تجارب موفق

نمونه موردی	عوامل	شاخص‌ها	اقدامات
سیدنی	اقتصادی گردشگری فرهنگی	۱. حمل‌ونقل ۲. انتخاب‌های متنوع برای جمعیت متنوع ۳. فضای شهری (طراحی) ۴. فضای شهری (خدمات) ۵. توسعه پایدار ۶. نوآوری ۷. برنامه‌ریزی، صدور مجوز و محیط‌زیست تنظیم شده ۸. گردشگری و «بسته» تجارب ۹. حوزه‌ها و مراکز روستایی	گسترش شبکه حمل‌ونقل عمومی در طول شب-مدیریت مطلوب تاکسیرانی-افزایش خط ویژه دوچرخه سواری-پارکینگ-تجارت‌خرده‌فروشی و خدمات شبانه-افزایش گزینه‌های سرگرمی- فرهنگ‌غذاخوری در فضای باز بیرون در اوقات شب-کاربردهای نوین از فضاهای کمتر استفاده شده در شب (فضای گمشده) - نورپردازی خلاق و کاربردی-مکان‌یابی مناسب- بهبود تجربه پیاده-تزییق فعالیت در

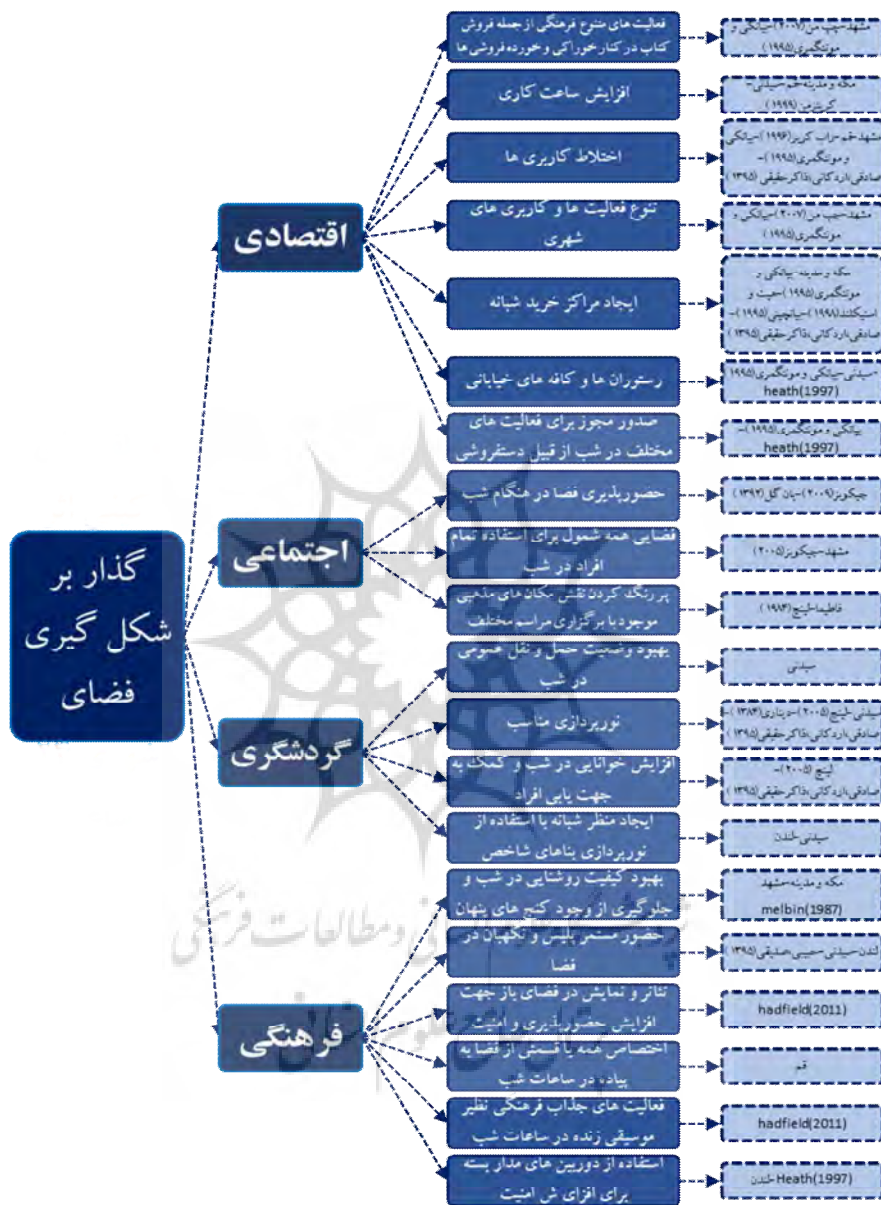
<p>فضاهای «مرد» - کیفیت معماری و بهبود جداره‌های خیابان - خدمات اینترنتی - سرویس بهداشتی - نظافت شهری - حضور پلیس و مأموران شهر - رشد اقتصاد شبانه در مادر شهر سیدنی - مدیریت سر و صدا - بهبود فرآیند کاربردی استفاده از فضای باز جهت غذا خوردن - بهبود امنیت</p>	<p>۱۰. فرهنگ نوشیدنی ۱۱. نظارت دولت و تعیین معیارها (Council of Sydney's Municipality, 2011: 2) (Edwina Stott, 2017)</p>		
<p>افزایش ساعات کاری ترامواها و ایستگاه‌ها و اضافه نمودن مسیرها و اتوبوس‌های شب‌کار - راه‌اندازی اپراتور تاکسی‌رانی مجاز به منظور دسترسی راحت و سریع مردم توسط شهردار - استقبال از حمل‌ونقل زیرزمینی در اوقات شب به واسطه مشاوره لندن - گسترش و توسعه اقتصاد شبانه در بخش‌های مختلف لندن به منظور تأمین امنیت مناطق شهری با حضور افراد بیشتر در خیابان‌ها و کسب‌وکار ۲۴ ساعته - باز کردن خیابان‌ها به روی فعالیت‌های بیشتر همچون رستوران‌ها و به‌ویژه در مناطقی که مغازه‌ها در شب بسته بوده و پیاده‌روها نوری روشن نداشته باشند - اولویت بخشیدن به عامل امنیت در توسعه‌های آتی و یا طرح‌های بازآفرینی و اهمیت طراحی گوشه‌های تاریک شهر و بهبود</p>	<p>۱. حمل‌ونقل ۲. امنیت ۳. برنامه‌ریزی ۴. صدور مجوز ۵. زندگی شبانه ۶. مدیریت مراکز شهری (مأخذ: Geater London Authority, 2005)</p>	<p>اقتصادی گردشگری فرهنگی</p>	<p>لندن</p>

<p>نورپردازی‌ها- حضور مستمر پلیس و نگهبان بالباس فرم در فضاهاى عمومى به‌عنوان زنگ خطرى براى خرابکاران - ارتباط سیستم‌هاى دوربين مداربسته با پلیس محلى و نظارت ۲۴ ساعته به‌وسيله اپراتور- تغيير ماهيت منطقه از طريق سياست اشباع کاربري‌ها در منطقه- تحت پوشش قرار گرفتن فعاليت‌هاى تفریحى عصرگامى و شامگامى در برنامه‌هاى توسعه محلى و شناسايى مناطق خاص براى کاربري‌هاى مسکن، صنعت، خرده‌فروشى- هماهنگ‌سازى بين مشاغل داراى مجوز براى کنترل رفت‌وآمد شبانه و نظم‌بخشى به ازدحام ايجاد شده و پراکندگى استفاده‌کنندگان از فضا در هر مکان و در زمان‌هاى معين</p>			
<p>مراسم عشاى ربانى شب‌زنده‌دارى و دعا روشن‌نمودن شمع به‌صورت دسته‌جمعى</p>	<p>۱. اقتصاد عصرگامى و شبانه ۲. برگزاري مراسم مذهبى (www.visitportugal.com)</p>	<p>اقتصادى گردشگرى اجتماعى</p>	<p>فاطمى، پرتغال</p>
<p>بهبود وضعيت شبکه معابر بهبود کيفيت روشنائى شهرى فعاليت ۲۴ ساعته کاربري‌هاى تجارى، حضور پذيرى، و امنيت بيشتري</p>	<p>۱. حمل‌ونقل عمومى ۲. مسائل امنيت شهرى ۳. اقتصاد برپايه فعاليت‌هاى مذهبى (مأخذ: www.flonline.pro)</p>	<p>اقتصادى اجتماعى</p>	<p>مکه و مدينه</p>
<p>وجود کاربري‌هاى مختلط و متنوع فعاليت‌هاى خدماتى در مقياس فرا شهرى و شهرى واحدهاى تجارى اقامتى چون</p>	<p>۱. نورپردازى ۲. آذين‌بندى ۳. رنگ ۴. کاربري‌هاى تجارى (سعادت فر</p>	<p>اقتصادى اجتماعى</p>	<p>مشهد</p>

<p>مجتمع‌ها و هتل‌ها تداوم دید بصری فعالیت‌های تجاری- مذهبی و وجود یک قطب فعال اقتصادی محیط دعوت‌کننده به زیارت حرم امام رضا، خرید و مغازه گردی، دعوت‌کننده حضور زنان در این فضای سرزنده نور و روشنایی قابل قبول</p>	<p>و سندگل، (۱۳۹۳)</p>		
<p>فضاهای تفریحی تجاری اختلاط و تنوع کاربری فضاهای تجاری که تا ساعات ۱۰-۱۱ باز هستند پیاده راه کردن خیابان</p>	<p>۱. اختلاط کاربری‌ها ۲. اقتصاد شبانه (کرباسی، ۱۳۹۴)</p>	<p>اجتماعی اقتصادی گردشگری</p>	<p>قم</p>

شکل ۱- عوامل چهارگانه مؤثر در زندگی شبانه

نمودار ۱- نمودار مدل مفهومی پژوهش

با توجه به تجربیات موفق بیان شده در سیدنی، لندن، فاطیما، مکه و مدینه، مشهد و قم در زمینه احیای زندگی شبانه و مطابق شکل شماره ۱، عوامل چهارگانه اقتصادی، اجتماعی، گردشگری و فرهنگی عواملی هستند که به احیای فضاهای شهری ۲۴ ساعته کمک می‌کنند که در هر کدام از این شهرها یک سری اقدامات جهت نیل به این هدف، انجام شده است. با در نظر گرفتن این موارد و همچنین مبانی نظری مرتبط مدل مفهومی موجود در نمودار شماره ۱، متشکل از چهار عامل اقتصادی، اجتماعی، گردشگری و فرهنگی و شاخصه‌های مربوط به هر عامل (با توجه به اقدامات صورت گرفته در شهرهای دیگر جهت احیای زندگی شبانه) بیان شده است.

روش شناسی تحقیق

پژوهش حاضر به لحاظ هدف تحقیق، پژوهشی کاربردی و از نظر متدولوژی تحقیق، پژوهشی کیفی - کمی بوده و روش آن توصیفی - تحلیلی است. همچنین با استفاده از روش‌های گوناگون از جمله گردآوری اسنادی، کتابخانه‌ای، الکترونیکی و مطالعه موردی تجارب موفق در این زمینه، به اطلاعات مورد نیاز دست یافته و توسط تحلیل‌های مختلف از جمله روش دلفی، تحلیل خوشه‌ای و تئوری جنکس به تحلیل داده‌ها پرداخته شده است. در فرآیند تحلیل روش دلفی شامل پرسشنامه‌ای است که در دو نوبت به شرکت‌کنندگان ارائه شده و پاسخ‌دهندگان به این سؤالات در دور دوم می‌توانند نتایج حاصل از بررسی‌ها و پاسخ‌های خود در دور اول را تغییر دهند. اعتقاد بر این است که با استفاده از این روش، روابط بین شاخص‌ها و عوامل و میزان اثرگذاری آنها به لحاظ کمی نمایان می‌شود.

از آنجایی که تحلیل خوشه‌ای مجموعه‌ای از مشاهدات را به دو یا چند گروه نامعلوم و ناسازگار متقابل طبقه‌بندی می‌کند، در تحلیل شاخص‌های اثرگذار بر هدف اصلی پژوهش بهره گرفته شده است. روش بهینه‌سازی Jenks، که روش طبقه‌بندی

شکاف طبیعی Jenks نیز نامیده می‌شود، یکی از ابزارهای تحلیل خوشه‌ای داده می‌باشد که برای تعیین بهترین طبقه‌بندی ارزش‌ها در دسته‌های مختلف طراحی شده است. این کار باهدف به حداقل رساندن انحراف میانگین در هر دسته از میانگین دسته است، درحالی‌که حداکثر انحراف هر طبقه از ابزار دیگر گروه‌ها است. به عبارت دیگر، این روش به دنبال کاهش واریانس درون طبقه‌ها و به حداکثر رساندن واریانس بین دسته‌ها است. از همین رو برای شناسایی مهم‌ترین شاخص‌ها و اصول طراحی شهری بر گردشگری شبانه شهری از تحلیل‌های یادشده بهره گرفته شده است.

معرفی حوزه مداخله: محدوده مطالعاتی مورد نظر در این پژوهش، در ناحیه ۴ منطقه ۲ شهر تهران واقع شده است و مطابق نقشه ارائه شده، از فلکه اول صادقیه تا تقاطع خیابان تهران ویلا با خیابان ستارخان ادامه دارد. خیابان ستارخان یکی از مهم‌ترین خیابان‌های شهر تهران است که به پاس آزادی‌خواهی سردار بزرگ مشروطه به نام او مزین شده و آریاشهر را از زیر پل شیخ فضل‌الله نوری به میدان توحید وصل می‌کند. قدمت این منطقه و خیابان که حالا به صورت یک راسته‌بازار فعال و شلوغ درآمد به حدود شش دهه قبل و به اوایل دهه ۱۳۳۰ خورشیدی می‌رسد. این خیابان و نواحی اطرافش سال‌هاست که به یکی از راسته‌بازارهای عبوری و محلی بدل شده است.

شکل ۲- معرفی حوزه مطالعاتی

ماتریس اصول و شاخصه‌ها: همان‌گونه که در چارچوب نظری پژوهش هم اشاره شد تحلیل‌ها نشان می‌دهند که ۱۳ اصل مهم مورد شناسایی در طراحی کالبد شهری (جدول شماره ۱) می‌توانند در شاخص‌های مختلف فضاهای شبانه شهری در چهار بُعد اقتصادی، اجتماعی، گردشگری و فرهنگی اثرگذار باشد. بر این اساس، با استفاده از اصول و همچنین عوامل چهارگانه و شاخصه‌های مؤثر بر فضای شهری ۲۴ ساعته، ماتریسی تهیه شده (جدول شماره ۵) که در آن، هرکدام از اصول یکی از حروف انگلیسی کوچک و هرکدام از شاخصه‌ها، یکی از حروف بزرگ انگلیسی را به خود اختصاص داده‌اند. با استفاده از روش دلفی، این ماتریس توسط ۱۰ کارشناس خبره حوزه تخصصی مورد تحلیل قرار گرفته است. هر کارشناس با مقایسه دوبه‌دوی هر اصل با هر شاخصه، به تناسب معنادار بودن و میزان تأثیرگذاری، اعداد ۱ تا ۵ را در ماتریس وارد نموده که میانگین نتایج آن در جدول شماره ۵ بیان شده است.

نتایج حاکی از آن است که در شاخص‌های عامل اقتصادی: اصول طراحی شهری حضور پذیری، سرزندگی و ایمنی و امنیت، در عامل اجتماعی: اصول حضور پذیری، ایمنی و امنیت و سرزندگی، در عامل گردشگری: خوانایی، ایمنی و امنیت و حضور پذیری و همچنین در عامل فرهنگی: اصول ایمنی و امنیت، حضور پذیری و سرزندگی بالاترین میزان تأثیرگذاری را جهت خلق فضای شهری ۲۴ ساعته دارا می‌باشند. میانگین اعداد بدست آمده در این ماتریس در جدول شماره ۶ نشان داده شده و با استفاده از تئوری جنکس (jenks) در نرم‌افزار GIS و با منطبق تحلیل خوشه‌ای، اعداد بدست آمده به سه دسته تقسیم شده‌اند. با توجه به این منطق، اصولی که میانگین آنها بین ۱/۲ تا ۲/۴ هستند، کمترین تأثیر را روی شاخص‌ها داشته و اصولی که میانگین اعداد آنها بین ۲/۵ تا ۳/۵ بوده اثرگذاری متوسط روی شاخص‌ها را داشته‌اند. لیکن آن دسته از اصل‌ها که میانگین اعدادشان در خوشه اول قرار گرفته، دارای بیشترین تأثیرگذاری روی شاخص‌های اثرگذار فضای شهری ۲۴ ساعته می‌باشند. همچنین با بدست آمدن شاخص‌ها و عواملی که بیشترین تأثیرگذاری را بر فضای شهری ۲۴ ساعته دارند، می‌توان سنجه‌های مربوطه را بیان و با توجه به نمونه موردی آنها را تحلیل نمود. هر سنجه، با استفاده از چهار روش، یعنی بهره‌گیری از اسناد فرادست، برداشت‌های میدانی، پرسشنامه و آمار و اطلاعات در خصوص نمونه موردی، بررسی و تحلیل می‌شود و با توجه به نتایج بدست آمده از تحلیل، پیشنهادها جهت احیای فضای شهری خیابان ستارخان بعنوان فضای شهری شبانه ارائه می‌شود.

جدول ۵- ماتریس اصول و شاخص‌های مدل سنجشی پژوهش

تبیین اصول طراحی شهری جهت خلق فضای شهری ۲۴ ساعته		اصول و معیارهای طراحی شهری												
		a. سرزندگی	b. انعطاف‌پذیری	c. ایمنی و امنیت	d. عملکرد	e. محصور کردن فضا	f. مقیاس و تناسب	g. فضاهای متناهی	h. اصل قلمرو	i. اصل ترکیب	j. اصل تعادل	k. حضور پذیری	l. بهبود منظر شهری	m. خوانایی
عوامل اقتصادی	A. فعالیت‌های متنوع فرهنگی از جمله فروش کتاب در کنار خوراکی و خرده‌فروشی‌ها	۴	۳/۱۵	۲/۹۵	۳/۲۵	۲/۲	۲/۴	۲/۴	۲/۴	۲/۶	۲/۳۷	۴/۲	۲/۶	۲/۷
	B. افزایش ساعت کاری	۳/۱	۲/۵	۳/۸	۳/۲۵	۱/۹	۲/۱	۲/۲	۱/۵	۱/۷	۱/۵	۳/۷	۱/۹	۱/۹۵
	C. اختلاط کاربری‌ها	۳/۴	۴	۳/۹۵	۳/۸	۲/۶۷	۲/۲	۲/۷۵	۲/۱۵	۳/۵	۲/۹	۴/۳	۲/۵	۲/۵
	D. تنوع فعالیت‌ها و کاربری‌های شهری	۴/۱	۳/۷	۳/۷	۴	۲/۴	۲/۳۷	۲/۷۵	۲/۳	۳/۵	۲/۶	۴/۲	۳/۱	۲/۸
	E. ایجاد مراکز خرید شبانه	۴/۶	۳/۵	۴/۳	۳/۷	۲	۲/۳۵	۲/۶	۱/۹	۲/۱	۱/۷	۴/۵	۲/۴	۲/۶
	F. رستوران‌ها و کافه‌های خیابانی	۴/۴	۳	۳/۷	۳	۲/۷	۲/۶	۲/۴	۲/۱	۱/۶۵	۲/۲	۳/۹	۲/۷	۳/۲
	G. صدور مجوز برای فعالیت‌های مختلف در شب از قبیل دست‌فروشی	۳/۷	۳/۶	۳/۶	۲/۷	۲	۱/۷	۱/۹	۲	۲/۴	۲/۲	۳/۸	۱/۶	۱/۹
	وزن اصول در عوامل اقتصادی	۲۷/۳	۲۳/۴۵	۲۶	۲۳/۷	۱۵/۸۷	۱۵/۷۲	۱۷	۱۴/۳۵	۱۴/۵۵	۱۵/۴۷	۲۸/۶۰	۱۶/۸۰	۱۷/۶۵
عوامل اجتماعی	H. حضور پذیری فضا در هنگام شب	۴/۱	۳/۳	۴/۵	۳	۲/۳۷	۲/۱	۲/۱	۱/۸	۲/۱	۱/۸	۴/۷	۲/۵۵	۲/۸

تیین اصول طراحی شهری جهت خلق فضای شهری ۲۴ ساعته	اصول و معیارهای طراحی شهری													
	a. سرزندگی	b. انعطاف‌پذیری	c. ایمنی و امنیت	d. عملکرد	e. محصور کردن فضا	f. مقیاس و تناسب	g. فضاهای متناهی	h. اصل قلمرو	i. اصل ترکیب	j. اصل تعادل	k. حضور پذیری	l. بهبود منظر شهری	m. خوانایی	
I. فضایی همه‌شمول برای استفاده تمام افراد در شب	۴/۴	۳/۸	۴/۶	۳/۳۵	۲/۳	۲/۴	۲/۳	۲/۰۵	۱/۹۵	۲/۲	۴/۸	۲/۵	۲/۶	
J. پررنگ کردن نقش مکان‌های مذهبی موجود با برگزاری مراسم مختلف	۳/۴	۳/۲	۴	۳/۲	۲/۵۵	۲/۴	۲/۲	۲/۶	۲/۹	۲/۷	۴/۳	۲/۹	۳/۴	
وزن اصول در عوامل اجتماعی	۱۱/۹	۱۰/۳	۱۳/۱	۹/۵۵	۷/۲۲	۶/۹	۶/۶	۶/۴۵	۶/۹۵	۶/۷	۱۳/۸	۷/۹۵	۸/۸	
عوامل گردشگری	K. بهبود وضعیت حمل و نقل عمومی در شب	۳/۳	۲/۹	۴/۴	۳/۲	۱/۷	۲	۱/۵	۱/۸۵	۱/۹	۱/۸	۴	۲/۲۵	۳/۶
	L. نورپردازی مناسب	۳/۹	۲/۶	۴/۶	۳/۴	۲/۲	۲/۶	۲	۲/۰۵	۲/۳	۲	۴/۳	۴/۳	۴/۵
	M. افزایش خوانایی در شب و کمک به جهت‌یابی افراد	۳/۳	۲/۳	۴/۱	۳/۲	۱/۸	۲/۲	۱/۸۵	۱/۹	۱/۹	۱/۵	۴/۱	۳/۴	۴/۶
	N. ایجاد منظر شبانه با استفاده از نورپردازی بناهای شاخص	۴	۲/۹۵	۳/۹	۳/۶	۱/۸	۲/۴	۱/۷	۲/۲	۲	۱/۷	۴/۲	۴/۸	۴/۵۵
	وزن اصول در عوامل گردشگری	۱۴/۵۰	۱۰/۷۵	۱۷	۱۳/۴۰	۷/۵۰	۹/۲۰	۷/۰۵	۷/۸۰	۸/۱۰	۷	۱۶/۶۰	۱۴/۷۵	۱۷/۲۵
O. بهبود کیفیت روشنایی در شب	۳/۶	۲/۴	۴/۶	۳/۴	۲/۲	۲/۲	۱/۸	۱/۸	۱/۹	۱/۹	۴/۱	۴/۳	۴/۴	

راهکارهای مؤثر در خلق و تقویت فضاهای شهری ... ۱۸۹

تبيين اصول طراحی شهری جهت خلق فضای شهری ۲۴ ساعته	اصول و معیارهای طراحی شهری												
	a. سرزندگی	b. انعطاف پذیری	c. ایمنی و امنیت	d. عملکرد	e. محصور کردن فضا	f. مقیاس و تناسب	g. فضاهای متناوب	h. اصل قلمرو	i. اصل ترکیب	j. اصل تعادل	k. حضور پذیری	l. بهبود منظر شهری	m. خوانایی
و جلوگیری از وجود کتج‌های پنهان													
P. حضور مستمر پلیس و نگهبان در فضا	۲/۸	۲/۴	۵	۳/۳۵	۲/۱	۱/۶	۱/۸	۲/۳	۱/۵	۱/۸	۳/۹	۱/۹	۲/۶
Q. تناثر و نمایش در فضای باز جهت افزایش حضور پذیری و امنیت	۴/۴	۳/۵	۴/۵	۳/۵	۲/۶	۲/۴	۲/۲	۲/۳	۲/۳	۱/۹	۴/۶	۲/۹	۲/۹
R. اختصاص همه یا قسمتی از فضا به پیاده در ساعات شب	۴/۶	۳/۷	۳/۹	۳/۹۵	۲/۱	۲/۱	۲/۲	۲/۶	۱/۹	۱/۷۵	۴/۳	۲/۹	۳/۳
S. فعالیتهای جذاب فرهنگی نظیر موسیقی زنده در ساعات شب	۴/۵	۳/۲	۳/۹	۳/۴	۲/۱	۲/۴	۲/۱	۲/۱۵	۱/۹	۱/۸	۴/۴	۲/۵	۲/۹
T. استفاده از دوربین‌های مداریسته برای افزایش امنیت	۲/۱۵	۱/۷۵	۴/۳	۳/۲	۲/۱	۱/۶	۱/۷	۲	۱/۲	۱/۴	۳/۰۵	۱/۴	۱/۶
وزن اصول در عوامل فرهنگی	۲۲/۰۵	۱۶/۹۵	۲۶/۲۰	۲۰/۸۰	۱۳/۲۰	۱۲/۳۰	۱۱/۸۰	۱۳/۱۵	۱۰/۵۵	۱۰/۵۵	۲۴/۳۵	۱۵/۹۰	۱۷/۷۰
وزن کل هر اصل	۷۵/۷۵	۶۱/۴۵	۸۲/۳۰	۶۷/۴۵	۴۳/۶۴	۴۴/۱۲	۴۲/۴۵	۴۱/۷۵	۴۰/۱۵	۳۹/۷۲	۸۳/۳۵	۵۵/۴۰	۶۱/۴۰

جدول ۶- نتایج تحلیل خوشه‌ای ماتریس اصول و شاخص‌ها

شاخص‌های مؤثر بر شکل‌گیری فضای شهری ۲۴ ساعته بر اساس اصول و معیارهای طراحی شهری	ID	بازه اعداد
	بیشترین میزان تأثیر گذاری	. Hc. Sa. Nm. Mm. Qk. Oc. Lc. Ic. Ra. Ea. Hk. Nl. Ik.Pc . Rk. Lk. Jk. Ck. Tc. Ec. Om. Sk. Kc. Qa. Ia. Fa. Lm. Ek.Qc . Ak. Dd. Jc. Cb. Na. Aa. Ok. Mk. Mc. Ha. Da. Nk. Dk. Ol.Ll . Db. Ga. Gk. Cd. Bc. Ib. Pk. Fk. Sc. Rc. Nc. La. Rd. Cc.Kk Km. Nd. Gc. Gb. Oa. Bk. Ed. Fc. Dc.Rb
متوسط میزان تأثیر گذاری	. Pd. Id. Jm. Ml. Sd. Od. Ld. Ja. Ca. Di. Ci. Qd. Qb.Eb . Ab. Fm. Td. Md. Kd. Jd. Sb. Jb. Bd. Ad. Rm. Hb. Ma.Ka . Qm. Rl. Ql. Jl. Cj. Ji. Kb. Ac. Nb. Hd. Fd. Fb. Tk. Dl.Ba . Ff. Qe. Lb. Ce. Am. Fl. Jj. Fe. Gd. Dg. Cg. Hm. Dm. Pa.Sm . Sl. Il. Cl. Bb. Hl. Je. Pm. Im. Em. Al. Dj. Ai. Rh. Jh. Eg.Lf Cm	$2/5 \leq X \leq 3/5$
کمترین میزان تأثیر گذاری	. He. El. Gi. Ah. Fg. Ag. Sf. Qf. Nf. Jf. If. Af. De. Pb.Ob . Cf. Oe. Le. Ae. Kl. Qi. Li. Qh. Ph. Dh. Ig. Ie. Mb. Ef. Aj.Df . Se. Re. Pe. Sh. Ch. Ta. Ij. Gj. Fj. Nh. Rg. Qg. Jg. Bg. Of.Mf . Gh. Lg. Kf. Ge. Ee. Lh. Ih. Hi. Ei. Fh. Sg. Hg. Rf. Hf. Bf.Te . Qj. Oj. Si. Ri. Oi. Mi. Ki. Mh. Eh. Gg. Be. Bm. Ii. Lj. Ni.Th . Sj. Pj. Kj. Hj. Oh. Hh. Pg. Og. Ne. Me. Kh. Mg. Gm. Pl.Bl . Bh. Kg. Tm. Gl. Tf. Pf. Fi. Nj. Ej. Bi. Tg. Ng. Gf. Ke. Rj.Tb Ti. Tl. Tj. Mj. Bj.Pi	$1/2 \leq X \leq 2/4$

با توجه به تحلیل‌های یادشده، مؤثرترین اصول در هر یک از عوامل چهارگانه مختلف استخراج و در جدول شماره ۷ نشان داده شده است.

جدول ۷- خلاصه نتیجه ماتریس اصول و شاخص‌ها

مؤثرترین اصول	عوامل
حضور پذیری، سرزندگی، ایمنی و امنیت	عوامل اقتصادی امتیاز کل: ۲۵۶/۴۶
حضور پذیری، ایمنی و امنیت، سرزندگی	عوامل اجتماعی امتیاز کل: ۱۱۶/۲۲
خوانایی، ایمنی و امنیت، حضور پذیری	عوامل گردشگری امتیاز کل: ۱۵۰/۹۰
ایمنی و امنیت، حضور پذیری، سرزندگی	عوامل فرهنگی امتیاز کل: ۲۱۵/۵۰

مؤثرترین اصل جهت خلق فضای شهری ۲۴

اصل حضور پذیری

جمع‌بندی و پیشنهادها

جهت تقویت زندگی شبانه در محدوده مطالعاتی پژوهش با توجه به جدول شماره ۵ (ماتریس اصول و شاخص‌ها) و نتایج بدست آمده از آن، با توجه به اینکه اصول حضور پذیری، ایمنی و امنیت، سرزندگی و خوانایی، مؤثرترین اصول از بین اصل‌های گفته شده بر شاخص‌های چهارگانه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و گردشگری هستند، در ادامه در مورد هر شاخص به تفکیک، پیشنهادهای مربوطه ارائه شده است.

بهبود عوامل اقتصادی: ۱- تشویق کاربری‌ها و مراکز خرید به فعالیت در شب جهت افزایش امنیت و حضور پذیری ۲- فراهم نمودن فضایی مختص به فعالیت دست‌فروشان جهت افزایش حضور پذیری ۳- صدور مجوز برای فعالیت‌های مختلف مخصوص بانوان و کودکان جهت همه‌شمولی فضا در شب جهت افزایش سرزندگی

۴- جای‌دهی کاربری‌های فعال در شب در کنار کاربری‌های غیرفعال جهت افزایش ایمنی و امنیت ۵- تنوع فعالیتی جداره در شب جهت افزایش حضور پذیری ۶- استفاده از فضای باز جهت فعالیت‌های مختلف اقتصادی به‌منظور جذب افراد در شب جهت افزایش ایمنی و امنیت و حضور پذیری ۷- تعریف فعالیت‌ها در کاربری‌های مختلط موجود به‌گونه‌ای که حداقل یکی از آنها فعالیت ۲۴ ساعته باشد جهت افزایش امنیت در شب.

بهبود عوامل اجتماعی: ۱- تشویق کاربری‌ها به فعالیت ۲۴ ساعته و افزایش حضورپذیری ۲- تشویق فعالیت کاربری مذهبی موجود به فعالیت در طول روز و شب جهت افزایش حضورپذیری ۳- تقویت کاربری‌های تجاری شبانه جهت حضورپذیری افراد در شب ۴- تقویت کاربری‌های گردشگری و فرهنگی جهت افزایش حضور پذیری افراد در شب.

بهبود عوامل فرهنگی: ۱- تشویق کاربری مذهبی موجود در محدوده به ارائه فعالیت‌های فرهنگی تفریحی در شب جهت افزایش حضورپذیری ۲- بهبود نظارت اجتماعی جهت افزایش ایمنی و امنیت ۳- نظارت نگهبانان در پارک‌ها، فضاهای سبز، مراکز تجاری در کنار مأمورین انتظامی جهت افزایش ایمنی و امنیت ۴- اختصاص فضایی به پیاده در هنگام شب-بعد از ساعت بیست‌وچهار جهت افزایش سرزندگی و حضور پذیری ۵- استفاده از دوربین‌های مداربسته در فضا جهت افزایش امنیت ۶- ایجاد اغذیه‌فروشی‌ها و فعالیت‌های متنوع و جذاب برای افراد در قسمت پیاده برای حضور پذیری بیشتر.

بهبود عوامل گردشگری: ۱- تعبیه چراغ‌های روشنایی در جداره نیروگاه برق آلتوم به جهت تأمین نور و امنیت و بهبود جهت‌یابی ۲- مدیریت مطلوب در سرویس‌دهی حمل‌ونقل عمومی در شب جهت افزایش ایمنی و امنیت ۳- استفاده از فضای باز جهت فعالیت‌های مختلف فرهنگی نظیر اجرای موسیقی و نمایش به‌منظور جذب افراد در شب جهت افزایش سرزندگی و حضور پذیری افراد ۴- ایجاد ضوابط

جهت نورپردازی کاربری‌ها به‌منظور جلوگیری از آلودگی‌های نوری جهت افزایش خوانایی، سرزندگی و حضور پذیری ۵- بهبود وضعیت مبلمان شهری و فضاهای مکث همراه با نورپردازی جهت ایجاد فضاهای مناسب برای تماشای فعالیت‌های فرهنگی نظیر اجرای نمایش ۶- نورپردازی خاص بناها و کاربری‌های شاخص برای افراد جهت افزایش خوانایی.

با توجه به مطالب یادشده اقدامات پیشنهادی در محدوده مطالعاتی در راستای تقویت زندگی شبانه بصورت نقشه فضایی و به‌طور خلاصه در شکل شماره ۳ نشان داده شده است.

شکل ۳- اقدامات پیشنهادی در محدوده مطالعاتی در راستای تقویت زندگی شبانه

منابع

- الکساندر، کریستوفر. (۱۳۸۷)، *زبان الگو: (جلد اول) شهر*، ترجمه: رضا کربلایی نوری، انتشارات مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی وزارت مسکن و شهرسازی، چاپ اول.
- الیاسی، ابراهیم. (۱۳۹۳)، «هویت شهر و کیفیت منظر شبانه، نیازمند طراحی مناسب»، *فصلنامه علمی-آموزشی شهراندیشان*، سال نهم، شماره ۳: ۲۸-۲۹.
- بهرامی، یوسف؛ بحری انگورد، نادر؛ قادری مطلق، ایرج و حسینی، سید علی. (۱۳۹۶)، «ارزیابی کالبدی محله‌های نویناد شهری با استفاده از اصول شهرسازی نو»، *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، سال هفتم، شماره ۲۵: ۲۱-۳۶.
- بحرینی، حسین. (۱۳۸۷)، *تحلیل فضاهای شهری*، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ هشتم.
- بصیری مزدهی، رضا و محملی ابیانه، حمیدرضا. (۱۳۹۱)، «منظر شبانه تهران؛ ارزیابی ظرفیت‌ها و ضرورت‌ها»، *ویژه‌نامه منظر*، سال چهارم، شماره ۲۱: ۳۶-۳۹.
- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۸۵)، *مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری*، انتشارات شهیدی، چاپ پنجم.
- پاک نهاد، حدیثه و پژوهان فر، مهدیه. (۱۳۹۶)، «بهبود کیفیت فضایی پارک‌های شهری به‌منظور افزایش تعاملات اجتماعی شهروندان»، *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، سال هفتم، شماره ۲۶: ۱۸۳-۱۹۸.
- توسلی، محمود. (۱۳۸۸)، *طراحی شهری هنر نو کردن ساختار شهر*، انتشارات محمود توسلی، چاپ اول.
- توسلی، محمود. (۱۳۹۴)، *قواعد و معیارهای طراحی فضای شهری*، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم.
- توسلی، محمود. (۱۳۹۴)، *اصول و روش‌های طراحی شهری و فضاهای مسکونی در ایران*، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم.
- توسلی، محمود و بنیادی، ناصر. (۱۳۸۶)، *طراحی فضاهای شهری*، انتشارات شهیدی، چاپ سوم.
- حبیبی، محسن و صدیقی، سمیه. (۱۳۹۵)، «نقش فضای عمومی شهری در افزایش ایمنی اجتماعی»، *هویت شهر*، سال دهم، شماره ۲۷: ۱۶-۵.
- حسنی، علیرضا و هاشمی فدکی، الهه سادات. (۱۳۹۲)، «ایجاد سرزندگی شبانه شهری با رویکرد طراحی فضاهای ۲۴ ساعته»، *معماری و شهرسازی و توسعه پایدار*، سال نهم، شماره ۸: ۳۰-۲۱.

راهکارهای مؤثر در خلق و تقویت فضاهای شهری ... ۱۹۵

- دیناری، احمد. (۱۳۸۴)، *گردشگری شهری در ایران و جهان*، انتشارات واژگان خرد، چاپ اول.
- رستم خانی، مینا و ساشورپور، مهدی. (۱۳۹۸)، «سنجش و تعیین معیارهای سرزندگی در فضاهای شهری شبانه و تبیین الویت های کیفی مکانی»، *همایش ملی کیفیت در فضاهای معماری و شهری*.
- سعادت فر، الهام و سندگل، ساجده. (۱۳۹۳)، «بررسی منظر شبانه خیابان امام رضا (ع) با رویکرد ارتقا هویت و با تأکید بر نورپردازی»، *موسسه آموزش عالی خاوران، معماری و شهرسازی و توسعه پایدار*، سال سوم، شماره ۳: ۲۱-۳۲.
- سیف الدینی، فرانک. (۱۳۹۱)، *مبانی برنامه‌ریزی شهری*، انتشارات آبیژ، چاپ چهارم.
- صادقی، نرگس؛ اردکانی، سبحان و ذاکر حقیقی، کیانوش. (۱۳۹۵)، «ارزیابی عوامل مؤثر بر تأمین امنیت شهری به‌منظور افزایش حضور بانوان در فضاهای عمومی شهری»، *هویت شهر*، سال دهم، شماره ۲۷: ۶۵-۷۴.
- کارمونا، متیو و هیت؛ تیم و تتراک و تیسدل، استیون. (۱۳۹۱)، *مکان‌های عمومی، فضاهای شهری: ابعاد گوناگون طراحی شهری*، ترجمه: فریبا قرائی و دیگران، انتشارات دانشگاه هنر تهران، چاپ دوم.
- کرباسی، احمد. (۱۳۹۴)، *طراحی فضای شهری با تأکید بر مفهوم شهر ۲۴ ساعته*، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و زیرساخت های شهری.
- کریر، راب. (۱۹۹۶)، *فضای شهری*، ترجمه: خسرو هاشمی نژاد، انتشارات خاک، چاپ دوم.
- گل، یان. (۱۳۹۲)، *شهر انسانی*، ترجمه: علی غفاری و لیلا غفاری، انتشارات علم معمار، چاپ دوم.
- لینچ، کوین. (۱۳۸۴)، *تئوری شکل شهر*، ترجمه: سید حسین بحرینی، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ سوم.
- محمودی، امیر سعید. (۱۳۸۵)، «منظر شهری؛ مروری بر چند نظریه. فصلنامه آبادی»، سال پنجم، شماره ۱۸: ۵۴-۶۱.
- مدنی پور، علی. (۱۳۸۴)، *طراحی فضای شهری؛ نگرشی بر فرآیندی اجتماعی و مکانی*، ترجمه: فرهاد مرتضایی، انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری، چاپ دوم.
- هلمن، ریچارد و یازوسکی، اندرو. (۲۰۰۲)، *مبانی طراحی شهری*، ترجمه: راضیه رضازاده، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، چاپ چهارم.

- Amid, A. (2013). *Night, Space and Urban design: Case study of Mashhad, Iran*. London, A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements of the University of Westminster.
- Bentley, Ian. (2003). "Ecological Urban Design." *Architects Journal*, 192(24): 69-71.
- Bianchini, F. (1995). "Night Cultures, Night Economies." *Planning Practice and Research*, 10(2), 121-126.
- Chapman, D. (2007). *Creates neighborhoods and places in the human environment*. UK, University of Central England.
- Chatterton, Poal, Robert Hollands, (2003). *Urban nightscapes: youth cultures, pleasure spaces and corporate power*. London & New York: Taylor & Francis-library Routledge.
- Council of Sydney's Municipality. (2011). *Open Sydney: Future directions for Sydney at night*. council of Sydney's Municipality.
- Cullen, G. (1961). *Townscape*. London: Architecture Press.
- Greater London Authority. (2005). *London's Night-time economy*. London SE1 2AA: Greater London Authority, City Hall, The Queen's Walk.
- Greene, Sh. (1992). "Cityshape Communicating and Evaluating Community Design." *Journal of the American Planning Association*, 58, 189-177.
- Goodey, B. (1993). "Two Gentlemen in Verona: The Qualities of Urban Design." *Streetwise*, 4(2), 3-5
- Heath, T. (1998). "The twenty-four hour city concept - A review of initiatives in British cities." *Journal of Urban Design*, 2(2), 193 – 204.
- Houghton, Graham, Colin Hunter. (1984). *Sustainable Cities*, London: Jessica Kingsley.
- Jackson, Jone Brinckerhoff. (1994). *A sense of place, a sense of time*, New Haven: Yale University Press.
- Jacobs, Allan, Donald Appleyard. (1987). "Toward an Urban Design Manifesto." *Journal of the American Planning Association*, 53, 112-120.
- Jacobs, Jain. (2009). *The Death and Life of Great American Cities*, London: Jonathan Cape.
- Kreitzman, L. (1999). *The 24 hour society*, London: Profile Books.
- Liempt, Ilis van, Irina van Aalst. (2012). "Urban Surveillance and the Struggle between Safe and Exciting Nightlife Districts." *Surveillance & Society*. 93(3):280-292.
- Lynch, K. (1984). *A theory of Good City Form*, MIT Press.
- Madanipour, A. (2007). *Designing the city of reason*, Oxon: Routledge.

- Pöppel, E. (1978). *Time Perception*, Berlin, in Richard Held et al. (eds.), *Handbook of Sensory Physiology*, Vol. VIII.
- Nelessen, A. (1994). "*Visions for a New American Dream*", Chicago: APA Planner Press.
- Paumier, CY. (2007). *Creating a Vibrant City Cente*, Urban Land Institute Washington.
- Pottharst, Merle, Benjamin Konecke. (2013). "Space-Time Design of the Public City: Chapter3: The Night and Its Loss." *Urban and Landscape perspectives*,15.
- Roberts, M. (2004). *Good Practice in Managing the Evening and Late Night Economy: A Literature Review from an Environmental Perspective*, London: Office of the Deputy Prime Minister.
- Roberts, M. (2013). "Space-Time Design of the Public City: Chapter4: Repopulating the Nighttime City: Hospitality and Gender." *Urban and Landscape perspectives*,15.
- Stott, E. (2017). "24-hour cities: Where urban planners take the night-time economy seriously." *Future tense*.
- Tibbalds, Francis. (1989). *Planning and Urban Design:A New Agenda*, The Planner.
- Timothy. (2005). "*Aspect of Tourism Shopping Tourism, Retailing and Leisure*", Toronto: Channel View Publications.
- Violich, Francis. (1983). "Urban Reading and the Design of Small Urban Places: The Village of Sutipan." *Town Planning Review*, 54, 41-62.
- www.visitportugal.com
- www.flonline.pro
- <https://www.cityguideny.com/article/essential-nyc-nightlife-2020>
- <https://books.google.com>
- <https://www.ntia.co.uk/the-rise-of-24-hour-cities/>